

Elizabeth Bowen

Iz knjige

Vem, da imam v sebi naložene plasti sintetičnih izkušenj in da so moji najmočnejši spomini samo na pol resnični. Če bi se moje življenje skrčilo na minimum, na zgolj tisto, kar se je zares zgodilo, bi bilo zame neprepoznavno. Tiste plasti namišljenega spomina se tem bolj gostijo, čim globlje segajo. In gotovo mora biti tako z vsakomer, ki zatopljeno, nenasitno bere, brez misli, s čuti, kakor otrok. Prekrivanje življenja in fikcije ter poseganje fikcije v življenje se je seveda začelo, preden je bilo mogoče kaj razbrati s potiskane strani; začelo se je z dnem, ko si bil dovolj star, da so ti povedali zgodbo ali pokazali slikanico. In se je nadaljevalo do starosti, ko so ti začeli privzgjajati študiozen odnos do knjig. Takrat je mlad človek pregan iz raja; od tedaj naprej morajo njegovi možgani na večne čase stati med njim in zgodbo. Vrednotenje literature pomeni konec čarovnije: namesto deviške občutljivosti za napisano ti da okus, nekaj, kar je treba ostriti in uriti.

Na srečo se zna raj, tako kot podnebje domače dežele, nezavedno vtisniti v spomin in čarobnost iz tistih let na skrivaj živi naprej pod današnjimi občutki in preračunljivimi mislimi. Kar je prišlo v nas v otroštvu, ostane; in ostane neločljivo od življenja v tistih letih, saj je bilo to večji del življenja. Verjetno bi otroci, če bi povedali, kar mislijo, veliko prostodušneje govorili o nezmožnosti življenja, da bi ugodili zahtevam tistih, ki hočejo zares živeti. Nič razen zgodbe ne more zadovoljiti potreb nezkušene narave in njene sprejemljivosti za celoto. Seveda ni mogoče skrčiti otrok na beročega otroka; a kot otrok si nisem mogla in tudi zdaj si ne morem predstavljati, kakšen mora biti v sebi neberoč otrok. Otrok zunaj nisem mogla razumeti, ko sem bila njihove starosti, in še vedno se mi zdijo pusti; nisem mogla in ne morem doumeti, zakaj počnejo, kar počnejo, ali zakaj so, kakršni so; in o takih otrocih lahko zdaj, ko so odrasli,

rečem samo to, da si ne znam prestavljati, česa se spominjajo, če se sploh spominjajo – saj kako pa naj bo na čutih kak odtis, če ni zgodbe? Neberočni dejavni otroci niso bili neumni; imeli so čute. Tudi niso bili najpametnejši otroci tisti, ki so največ brali, ali vsaj ne tisti, ki so vdihavali zgodbe – čisto zase so bili vedno strašni mali učenjaki, bodoči odrasli, ki so se gnali za znanjem. Brezskrbni beroči otrok in otrok zunaj sta imela več skupnega (recimo temu življenje občutij), kot je imel kateri koli od njiju z učenjakom. Bralci mojega kova smo bili najbolj vihravi, senzacionalistični – prepoznavali smo se med seboj na pogled, povezovalo nas je naše posebno notranje podnebje. Pokrajine ali notranjosti hiš ali ulice ali vrtovi, pohodi ali celo utrudljiva opravila, vse je prevzemalo poteze knjige, ki smo jo takrat prebiral; in branje nas je strnilo v električni krog. Brali smo knjige zgodb ali zgodb in pesmi: niti vedeli nismo, da obstajajo še kakšne druge.

Nekateri iz vihrave skupine so ostali čudovito odporni proti izobrazbi: ti neugledni odrasli, ki niso nikoli diplomirali, se pulijo za svetleče se revije in zbirajo in si nosijo iz knjižnic literaturo, za katero kritiki nočejo vedeti. Berejo tako, kot smo nekoč brali vsi – ker morajo; brez romanov bi bilo bodisi življenje nezadostno ali pa bi vetrovi s severa premrzlo pihali. Berejo, kot smo brali vsi, ko smo imeli dvanajst let; a žal čarovnija ni več pristna; odvisnost je postala sramotna – brezmejna odvisnost odraslega telesa od branja brez možganov. Zgodbe, po katerih posegajo, so še vedno otroške, le da je obrazcu dodana spolnost; in zaradi tega dodatka postane vse nekako čudaško. Toda kljub vsemu so ti bralci tista velika gnetljiva masa, večina, najširše občinstvo, zaradi katerega knjižne uspešnice na pol umetno, na pol nezavedno igrajo na že postano čarobnost. Edine poštene otroške zgodbe za odrasle so detektivke.

Ne, ni nam samo usojeno, da izgubimo nedolžnost, ampak je to tudi naša dolžnost; in ko smo jo izgubili, se nima več smisla truditi z zabavo v raju. Ena vrsta bralne sposobnosti ali moči, ki jo je imelo branje nad nami, je izgubljena. In ne samo to; napaka je že znova odpirati knjige iz otroštva – to so samo še goli, porušeni kori. Vse je izpuhtelo iz teh besed, brez pomena so obležale na papirju. Tako je to pri meni, celo z Dickensom – zdaj ga ne morem brati, ker sem ga ogromno brala kot otrok. Čeprav v tistih letih nisem prebrala vseh njegovih knjig, zdaj ne morem brati nobene, ki je takrat nisem – nikjer v ozračju njegovega pisanja ni zame nič več kisika. Dolčas, ki ga občutim, ko sledim tem zgodbam, je v resnici slabenje mojega uma v tem zraku, ki sem ga za vedno izrabila in mu izpila življenje. Z Dickensom sem opravila, ko sem ga posrkala vase.

Knjige svojega otroštva slečeš do golega, da zgradiš sebe – in ko se vrneš k njim, tam ne more biti ničesar več. Starejše ljudi osuplja nestanovitnost otrok in zelo mladih – otrok lahko na primer zapusti človeka, ne da bi trenil, tako mimogrede, da res ne bi smelo boleti: zapuščeni je bil bodisi "najboljši" prijatelj ali vzornik in junak, in čim bolj čustveno plodno in bogato je bilo razmerje, tem popolnejši je prelom. "Kje pa je zdaj ta in ta? Zdi se mi, da že zelo dolgo nisem nič slišal o njem (ali njej). Kaj nista nič več skupaj?" – "Oh, se mi ne ljubi." Kar

velja za ljudi, velja tudi za knjige, in to iz istega razloga: kar smo hoteli, smo si vzeli; ostala je samo prazna lupina ali, še huje, ponižujoče ponavljanje. Otrok se oblikuje – grabežljiv, nestalen in prostodušen. Če iztrošena knjiga preživi fizično zapustitev – če ne preide v druge roke ali ne obleži v dežju na vrtu – životari naprej ob svojem brezbriznem lastniku; ko je minilo dovolj časa, da so se spomini in čustva ustalili in zbrali okrog nje, je varna. Še vedno hranim vrsto knjig, ki sem jih imela kot otrok zelo rada – vendar se jih niti ne želim niti ne upam dotakniti. Kaj mislim s tem, da so me tiste knjige oblikovale? Najprej to, da so bile telovadba in merilo moči za mojo domišljijo – teki čez drn in strn v tuje pokrajine, šprinti, skoki v daljavo in v višino. Čudovito je bilo odkrivati, kaj lahko občutiš: že samo odkritje je bilo korak naprej. In s tem, da sem "bila" po vrsti oseba iz vsake knjige, ki sem jo brala, sem podvajala pomen vsega, kar se je dogajalo v mojem sicer omejenem življenju. Knjige so me uvajale v hrepenenja in nevarnosti, jih povečevale. Tako prepričljivo, da nisem imela razloga za dvom, so predstavljale življenje kot vrsto skrivnosti in privlačnosti, kjer je vsak predmet ali kraj ali obraz sam po sebi skupek obljub in prevar in kjer ni nič nemogoče. Zaradi knjig sem na vse, kar sem videla, gledala bodisi kot na simbole ali kot na stvari, ki imajo svoje mesto v mitologiji – pravzaprav je branje usmerjalo moje opazovanje česar koli v vmesnem času, ko nisem brala. In seveda so mi osebe iz knjig služile kot prototipi, v katerih so se za večno združili vsi živi ljudje. Zaradi tega na ljudi nikakor nisem gledala poenostavljeno; učinek je bil ravno nasproten in vesela sem bila, ker je bilo tako – značaji, ki so izšli iz mojega otroškega branja in me obsedali, so bili nepredvidljivi, nenehno so se motali v množici nejasnih možnosti. Zdelo se je, da nihče, ki je pomemben, ni razločljiv. Tako se je usidrilo nagnjenje do temnega konja. V vsakem človeku, ki sem ga imela ali ga imam rada, lahko najdem naslednika oseb iz knjig – ne samo ene, ampak zlitja mnogih. "Iz česa je lepota tvoja stkana, da tvoj obraz milijon podob ima?" (Shakespeare – Menart).

Pričakovanje, iskanje je bilo tudi geografsko. Iskala sem in še vedno iščem kraje, kjer se je kaj zgodilo: trepetajoča igla zaniha proti razgledu po deželi, proti mestu, ki se izvija iz gub pokrajine ali se zrcali prek vode, proti pomembni hiši. To so kraji, kjer straši – prizori, ki zbujejo nekomu, posredno meni, silovite občutke. Moja identiteta je bila, kolikor jo sploh lahko kam umestim, nekje med temi nespravljljivimi predmeti naklonjenosti in odpora, temi podvrženosti magnetizmu, razmeščenimi med vedno večjimi prazninami brezbriznosti. Prepričana sem, da bi, če bi si lahko z analitičnim branjem utrla pot nazaj skozi knjige svojega otroštva, našla ključke do vsega.

Otrok živi v knjigi; ampak prav toliko živi tudi knjiga v otroku. Hočem reči, da je proces branja domnevno vzajemen; knjiga ni nič več kot obrazec, ki ga je treba izpolniti s podobami iz bralčevih predstav. V kakršnem koli obdobju mora bralec izpolniti pričakovanja: bralec otrok to najraje in najbolj brez obotavljanja stori; ne samo, da prispeva k zgodbi, vanjo vplete vse svoje čutno izkustvo, ki je prav zaradi omejitev še toliko močnejše. Zaradi jedi v knjigah se

cedijo sline; strahovi v knjigah izvablajo kurjo polt, zaradi njih se lepijo dlani; ob napetosti v knjigah lica žarijo in srce razbija. Še več, ob bežnem dotiku stavka vzniknejo pred očmi sijajne podobe: otrok pričara prizorišče za zgodbo. Kadar zgodba zahteva, kar se tako pogosto zgodi, nekaj, česar še ni na prizorišču, si neutrudno izmišlja nadomestke – kakor kadar se podjetna majhna gledališka družina s skromno opremo in nekaj zavesami loti uprizarjanja igre, ki zahteva dovršeno tehniko. Dogaja se širjenje (da iz ledenega bloka trgovca z ribami narediš ledeno goro) ali pomnoževanje (da iz znanega redkega loga narediš nepregleden gozd). Za gradove, brezna ali kar koli drugega izjemnega iz umetnosti ali narave si je mogoče pomagati s spomini na razglednice, lepake ali albume s potovanj; in seveda si je današnji otrok že nabral izdatno zalogo scenskega gradiva iz filmov. Za prepričljivost, medtem ko je za zgodbo refleks.

Vsak prizor iz resničnega življenja, ki ni bil nekoč posrkan v ambient zgodbe, je za otroka za vedno nenaraven ali pokvarjen. Cesta, križišče, rob gozda, pečina, stopnišče, mestni trg, nabrežje ali vrata v zidu živijo preobrazeno življenje: ne samo, da so dali zgodbi snov, bili so soudeleženi v njej. Mimo take stvari, kraja ali prizora ne moreš kar tako; pritegne te in vzdrgetaš; in vreže se ti v spomin do konca življenja. Pravzaprav tisto, kar sem imenovala sintetična izkušnja, izvira prav iz teh točk. V to izkušnjo vstopijo odnosi, ki zajemajo veljavna čustva, med otrokom bralcem in osebami iz knjige; usedlina knjige bo ostala v vseh drugih čustvih, ki bodo sledila.

Po drugi strani pa so kraji iz resničnega življenja – mesta, obmorska pristanišča, londonska predmestja – ki so otroku neznani, čeprav je že slišal zanje, in postanejo "resnični" zato, ker so tudi v knjigah. Na primer, po *Davidu Copperfieldu* me je vsakokrat, ko sem v najbolj običajnem kontekstu slišala imeni Dover ali Yarmouth, zajelo vznemirjenje: nekako sem bila povezana z njima. Mesta, ki so bila v knjigah, in poti med njimi, po katerih so potovali njihovi junaki, so izstopili na nevtralnem zemljevidu Anglije kot relief. Kot nelondončanka sem nenehno dopolnjevala svoj zemljevid mestne okolice in ga označevala z zvezdicami – v Richmondu sta živela sir Percy iz *Rdečega cveta* in njegova žena Marguerite, ki se je onesvestila na gredo sončnic na svojem vrtu ob reki; v Highgateu Steerforthovi in Rosa Dartle; v Blackheathu in Lewishamu otroci Edne Nesbit. Ko sem začela brati *Kippsa*, se mi je zvrtilo ob odkritju, da sem dolga leta živela v dveh krajih, Hythu in Folkestonu, ki sta bila v knjigi. Zgodovinski kraji, ki te jih peljejo gledat, mi niso pomenili ne več ne manj kot to; zgodovina je bila fikcija – dolgo je trajalo, preden sem sprevidela, da s tem, da je "resnična", nekaj pridobi.

Ceprav ne postanejo vsi beroči otroci pisatelji, sklepam, da je večina ustvarjalnih pisateljev nekoč spadala med beroče otroke. V ustvarjalnem pisanju mora biti ves čas navzoč nekakšen občutek nepoštenosti in dolga. Pravzaprav – ali sploh še obstaja kaj takega kot ustvarjalno pisanje? Domišljija, za katero se morda zdi, da rodi takšne posamične sadove, korenini v kompostu pozabljenih knjig. Očitne možnosti umetnosti niso nič drugega kot nagnjenja, dovzetnosti:

od kod so prišla, kako so se izoblikovala? Estetika ni nič drugega kot vrnitev k podobam, ki ne bodo dopustile, da bi kaj drugega zavzelo njihovo mesto; estetika ni nič drugega kot poskus prikritega povečevanja izsiljene vrnitve. Vsa občutljivost pripada obdobju čarobnosti, raju, kjer sta bili dejstvo in fikcija isto; pisatelj z domišljijo je bil otrok z domišljijo, čigar življenje je slonelo na tem, da so mu lagali – in kako naj bi zdaj ločeval laži od svojega zavedanja življenja? Če je romanopisec, je vsa njegova psihologija samo nova razstava stare mitologije. Zanašamo se na svoje otroštvo, na občutja iz otroštva, ker zamenjujemo živahnost s čistostjo; dejansko je bila najprej zgodba – prisiljeni smo uvideti, da je bila zgodba tista, ki je vse ovila z nebeško svetlobo. Če bi se ozirali in ozirali za resničnim prvinskim vtisom ali občutkom, bi to lahko vodilo v blaznost; tista, ki smo jih kdaj občutili, smo pozabili – spominjamo se samo tistega, čemur je bilo kaj dodano. Skoraj za nobeno izkušnjo, pa naj jo je časovna razlika še tako poenostavila, ni mogoče jamčiti, da je v celoti moja – sem vse tisto preživela, ali so mi povedali, da se je zgodilo, ali sem prebrala? Ko pišem, na novo ustvarjam, kar je bilo ustvarjeno zame. Veselje videnja v pisanju je moje veselje, ne pa moje videnje. Na primer, lahko vidim cesto, ki se vzpenja v klanec, obzorje, postavo, ki se počasi bliža čez hrib – približevanje postave je pomembno, spremlja ga strah ali prevzetost ali strah pred prevzetostjo ali prevzetost od strahu. Toda kdo je to? Ali zagotovo vem, da to ni oseba iz knjige?

Prevedla Maja Kraigher